

I. Sistemul constituțional al regimurilor autoritare

Secolul trecut a fost marcat de existența regimurilor politice autoritare, extinse atât ca suprafață, cât și ca populație supusă acestor regimuri. Europa secolului XX ni se prezintă, dintr-o perspectivă istorică de acum, ca un enorm creuzet în care s-au încercat mai multe experimente politice, pe un parcurs temporal relativ scurt: 1919-1989. În tot acest interval, Europa a cunoscut comunismul, fascismul, afirmarea dreptului popoarelor la autodeterminare, a dreptului minorităților la identitate, a protecției efective a libertăților și drepturilor fundamentale, încheind cu proiectul unei Europe reîntregită, unită și unitară. Toate acestea, luate în parte sau în întregul lor, constituie un obiect de studiu deosebit de dens pentru dreptul constituțional.

Vom încerca în rândurile ce urmează să analizăm și să înțelegem două regimuri politice, aparent anacronice, care au marcat istoria sfârșitului de mileniu II: fascismul și comunismul, două doctrine care se afirmă și prind rădăcini într-o Europă ale cărei răni pricinuite de cele două războaiele mondiale încă mai sângerează.

A. Regimul fascist

Fascismul, ca doctrină menită să favorizeze instaurarea unor regimuri politice autoritare, s-a întins pe o arie largă în Europa primei jumătăți de secol XX, fiind reprezentat în principal de Italia lui Mussolini (1922) și de Germania lui Hitler (1933), dar influența lui s-a făcut simțită pe tot continentul, de la est (Bulgaria, România) la vest (Franța regimului de la Vichy), de la nord (Finlanda) la sud (Spania și Portugalia), trecând prin centrul său (Ungaria).

În aceste țări, dreptul constituțional s-a îndepărtat de principiile dreptului constituțional tradițional, respingând toate valorile promovate de concepțiile liberale, dar și socialiste, referitoare la stat și drepturile omului. Dacă în regimul democratic, piatra de temelie o constituie separația puterilor în stat, regimul fascist o substituie cu principiul confuziunii puterilor, în mâna unui conducător atotputernic. Acesta este nu doar șeful discreționar al executivului, dar el devine și legiuitor, într-o formă mai mult sau mai puțin

mascată. Voința lui reprezintă voința autorității de stat și, în ultimă măsură, voința poporului.

Statul însuși își pierde orice urmă de liberalism, devenind unul ideologic, subordonat ideologiei partidului dominant. Adevărul absolut este deținut de această ideologie și tot ce îi este contrar constituie nu numai un fals, dar și un pericol pentru societate și trebuie combătut prin toate mijloacele.

Fascismul constituie un sistem naționalist, în care statul este controlat de un partid paramilitar care folosește violența ca argument politic suprem. A avea o altă părere decât cea a partidului, considerată doctrină oficială, nu poate fi explicat decât ca un semn de nebunie și tratat la propriu ca atare. Partidul își impune ideologia sa naționalistă și populistă întregii societăți, iar autoritatea sa prevalează asupra grupurilor sociale. Dreptul este și el pervertit, menirea ce i se rezervă fiind aceea de a justifica noua ideologie și noua societate și de a le apăra. Dispare chiar împărțirea în public și privat, statul intervenind în toate domeniile, economic, cultural, familial sau religios.

În consecință, observăm în regimul fascist cum, prin propagandă ideologică, partidul (în fapt șeful acestuia) își subordonează statul, și în același timp cum statul primează asupra individului¹. Suveranitatea statului este înțeleasă ca fiind suveranitatea conducătorului și a partidului său. Decizia partinică devine decizie statală.

Națiunea nefiind suverană, nu poate pretinde nici de a fi reprezentată. Poporul este privit și tratat ca o ființă care trebuie disciplinată și înregimentată ideologiei fasciste. Pluralității și competiției de idei, proprii regimului liberal, fascismul îi opune ierarhizarea opiniilor. Considerând că nu toate opiniile pot fi în același timp adevărate, ideologia fascistă decretează că cea care deține acest monopol este opinia partidului, respectiv a conducătorului.

În aceste condiții, mai poate fi loc pentru pluralism politic? În lipsa unei competiții a ideilor, poate exista o competiție a opiniilor politice? Răspunsul, în concepția doctrinei fasciste nu poate fi decât negativ. Partidele nu fac decât să fărâmițeze voința populară, pe care nu o reprezintă, fiind purtătoarele unor interese înguste ale unei categorii elitiste.

Constituția însăși este superfluă și prezența ei nedorită, mai ales că aceasta ar trebui să includă în cuprinsul său și o declarație a unor drepturi fundamentale, adică a unor drepturi ce pot fi opuse statului. O asemenea situație ar fi de neconceput, voința partidului unic, a conducătorului său, fiind de fapt legea fundamentală și singura sursă a dreptului constituțional fascist.

---

¹ Mussolini afirma că statul constituie absolutul căruia îi acordă încredere omul.

Drepturile, atâtea câte sunt, sunt recunoscute nu în considerarea ființei umane, ci în considerarea apartenenței la o națiune și rasă, și doar în sensul promovării politicii partidului fascist (de ex.: protejarea purității rasei).

Executivul constituie organul cel mai important în sistemul politic fascist, fiind cel cărui îi sunt conferite largi puteri în gestionarea treburilor cotidiene ale statului. El are în frunte un dictator (Il Duce, Führer sau Conducător), care își subordonează toate componentele acestei puteri. Ar fi însă greșit să credem că dictatorul reprezintă doar puterea executivă, în condițiile în care dreptul constituțional fascist nu recunoaște separația puterilor. Așa se face că acest conducător atotputernic se transformă într-un organ suprem înglobând toate funcțiile statului.

Poporului nu îi mai sunt lăsate niciuna dintre pârghiile formării puterii politice, singurul său rol fiind acela de a aproba prin largi consultări populare deciziile partidului și ale conducătorului și de a le lăuda. Mai mult, în sânul său se fac clasificări și discriminări pentru a înlătura sau a limita accesul la anumite funcții sau la exercițiul anumitor drepturi a unor categorii ori rase. Reprezentarea parlamentară întemeiată pe votul popular este înlocuită cu așa-numita reprezentare corporatistă (sindicate, meserii, asociații etc.), dar și aceste organizații sunt infiltrate și controlate de partidul fascist.

România a cunoscut și ea, pentru o scurtă perioadă, un regim de factură fascistă, sub conducerea mareșalului Ion Antonescu, în care regăsim trăsăturile generale ale unui asemenea regim. Astfel, prima măsură luată de Antonescu a fost aceea de a suspenda Constituția de la 1938 și de a dizolva parlamentul. A urmat apoi, investirea sa cu puteri depline pentru conducerea statului, obligarea Regelui Carol de a renunța la tron în favoarea fiului său Mihai, prigoana evreilor, care sunt privați de anumite drepturi civile și politice.

B. Regimul marxist

Se întemeiază pe filosofia socială promovată de Marx și Engels, interpretată, dezvoltată și aplicată mai apoi de Lenin în Rusia și de Mao Zedong în China, potrivit căreia Statul constituie un instrument de constrângere și menținere a puterii politice, în mâna clasei dominante.

Ca ideologie aplicată, comunismul este un sistem dogmatic care își trage forța din naționalizarea și colectivizarea mijloacelor de producție și din egalizarea, comunizarea membrilor societății. În aceste condiții, dispăre orice perspectivă de manifestare și dezvoltare a personalității umane (de vreme ce

toți sunt egali) și orice competiție în orice domeniu: economic, cultural (temele sunt impuse și determinate), social și chiar profesional (cariera nu mai este determinată de aptitudinile proprii, ci ea este hotărâtă de organele de partid).

Marxismul s-a fundamentat pe materialismul istoric și pe lupta de clasă. Pentru clasicii marxismului, infrastructura raporturilor de producție determină suprastructura socială: moara de vânt a dat societatea feudală, iar mașina cu vapori a dat societatea burgheză. Aceasta determină și împărțirea în clase sociale, una dominantă, proprietară a mijloacelor de producție, cealaltă dominată și deposedată. Schimbarea modurilor de producție determină lupta de clase, iar rezistența suprastructurilor în fața evoluției infrastructurilor duce la izbucnirea revoluțiilor.

Leninismul a reprezentat adaptarea și punerea în practică a filosofiei marxiste, deși el a negat chiar una dintre ideile de bază ale acesteia, și anume faptul că revoluția proletară va izbucni în țara cea mai dezvoltată economic. Or, Rusia se afla la început de secol 20 la sfârșit de epocă feudală. De aceea, Lenin a adaptat filosofia marxistă, introducând o etapă intermediară spre societatea comunistă, și anume socialismul. Mai mult, el a fundamentat teoretic *dictatura proletariatului* ca etapă inițială (fără termen, însă), în care proletariatul își apără cuceririle revoluționare împotriva claselor „reacionare”.

Un punct central și important al dreptului constituțional marxist îl reprezintă afirmarea unicității puterii de stat în locul principiului separației puterilor. La aceasta se adaugă afirmarea principiului centralismului democratic, care însemna: alegerea organelor partidului de la bază până la vârf, dări de seamă periodice în fața organului ierarhic superior, o disciplină strictă de partid, obligativitatea deciziilor organelor superioare pentru cele inferioare.

Partidul Comunist are o organizare piramidală, monolitică, pe care a împrumutat-o și sistemului organelor statului. Organul principal este Congresul partidului, reunit în principiu la fiecare cinci ani, care alege Comitetul Central, iar acesta, la rândul său, alege Biroul politic și secretarul general. Se poate observa cum, urcând piramida, puterea devine tot mai concentrată, până la personalizare. Secretarul general este în țările cu regim marxist, în principiu, persoana care deține o putere foarte mare, cvasi-discreționară, până la sfârșitul vieții, la fel ca un monarh absolut.

Potrivit lui Lenin, proletariatul neavând o conștiință revoluționară spontană, el trebuie condus, educat și supravegheat de către Partidul Comunist. Acesta controla întreaga societate concentrând puterea,

controlând politicul, economicul și socialul – fiecare persoană, adult, tânăr, elev, chiar preșcolar, fiind înregimentată într-o formă organizatorică –, asigurându-se ca legitimitatea sa să nu fie pusă vreodată în discuție. *Status quo*-ul fiind condiția *sine qua non* a funcționării sistemului comunist, este de la sine înțeles că acest sistem este refractar la orice încercare de reformă. Reformele, schimbările operate în partea esențială a sistemului, așa cum a dovedit-o și *Perestroika*, sfârșesc inevitabil în slăbirea regimului comunist și, pe cale de consecință, în abandonarea sa.

○ 1. Uniunea Sovietică

Constituția din 19 iulie 1918 era doar a Rusiei, adică a unuia singur dintre statele care urmau să formeze mai târziu Uniunea Republicilor Socialiste Sovietice (U.R.S.S). Ea se deschide printr-o declarație de drepturi foarte diferită de declarațiile liberale și enumeră principiile socialiste privind producția și proprietatea, proclamând *dictatura proletariatului*. Constituția care urmează, aceea din 31 ianuarie 1924, își întinde aplicabilitatea asupra întregii Uniuni și ea consacră caracterul federal al acesteia. Constituția din 5 decembrie 1936 vine să promoveze sufragiul universal, direct și egal, iar cea din octombrie 1977 a fost adoptată în scopul aducerii la zi a textului din 1936, fiind o consacrare constituțională a practicilor și uzanțelor apărute pe lângă textul constituțional.

Aceste constituții diferite se referă la principii instituționale comune, decurgând din bazele teoretice ale marxismului: respingerea separației puterilor și regimul de adunare.

a) Exercițarea puterii de către popor

Statul socialist proclamându-se ca fiind unul democratic, constituția din 1977 statuează și ea că „întreaga putere aparține poporului” (art. 2). Cum exercită însă poporul această putere? Două modalități au fost avute în vedere: desemnarea reprezentanților și participarea directă la exercitarea puterii politice.

i. Desemnarea reprezentanților.

Regimul socialist este unul reprezentativ. Puterea care aparține poporului este exercitată în fapt prin consilii care sunt alese la diferite nivele ale statului.

Sufragiul instituit în 1918, într-o epocă a dictaturii proletariatului, era unul restrâns. El era rezervat doar celor care își câștigau traiul printr-o muncă productivă și nu exploatau munca altuia, fiind privați astfel de dreptul de vot comercianții, proprietarii de terenuri, preoții și vechii funcționari. Chiar și așa, sufragiul era unul inegal, deoarece în orașe era ales un deputat la 25.000 de locuitori, în timp ce la sate era ales un deputat la 250.000 de locuitori. În fine, votul era unul public. Acestui sistem de excepție, Constituția din 1936 îi aduce o corecție, promovând sufragiul universal, direct și egal.

Alegătorii aveau sarcina de a desemna reprezentanții locali, membri ai sovieticelor de canton sau de district la sate, sovieticelor orășenești la orașe și sovieticelor de provincie, și alegeau, de asemenea, membrii Sovietului Suprem al U.R.S.S.

ii. Participarea la exercitarea puterii politice.

Regimurile socialiste ale modelului sovietic practică democrația semi-directă sub forma voturilor populare sau a discuțiilor publice.

În general, referendumul era prevăzut de Constituția din 1977 în caz de divergență de opinii între cele două Camere ale Sovietului Suprem (art. 115), însă va fi utilizat pe 27 decembrie 1990 pentru a cere opinia cetățenilor cu privire la menținerea U.R.S.S.-ului. Poporul era chemat să se exprime asupra reformelor și în cadrul unor discuții publice organizate la nivel național, așa cum s-a procedat în U.R.S.S. pentru legile importante.

În fine, poporul era chemat să se implice în activitatea organizațiilor sociale: sindicate, organizații de tineret, cooperative, comitete de cartier. Colective ale oamenilor muncii din întreprinderi participau la gestiunea acestora, într-o replică economică a democrației politice populare, pentru înfăptuirea a ceea ce s-a numit autogestiunea comunistă.

b) Rolul Partidului Comunist

O caracteristică a alegerilor în regimurile comuniste este aceea că votul este solicitat de obicei de un singur candidat, reprezentant al Partidului Comunist.

Clasele sociale dispar în acest regim, lăsând locul unei elite atent selecționate, activiștii de partid, care se implică în toate sectoarele vieții sociale, economice și politice și le controlează.

c) Organele supreme ale puterii de stat

Constituția sovietică distingea înainte de toate un organ legislativ suprem al puterii de stat, numit Sovietul Suprem, care concentra întreaga

putere politică. Sovietul Suprem alegea un Prezidiu, ca organ permanent al său și care exercita competențele sale în perioada dintre sesiunile Sovietului Suprem.

i. Sovietul Suprem.

Sovietul Suprem era un organ legislativ bicameral, determinat de structura federală a U.R.S.S., compus din Sovietul Naționalităților, care reprezenta statele federate și Sovietul Uniunii, ca reprezentant al poporului în întregul său.

Deputații, câte 750 pentru fiecare cameră, erau aleși prin vot universal de către cetățenii cu o vârstă de cel puțin 18 ani, printr-un scrutin de listă majoritară cu două tururi. Mandatul lor era unul de 5 ani.

Cele două camere, având puteri egale, își țineau ședințele de cele mai multe ori împreună. Sesiunea începea prin organizarea de reuniuni separate pentru a fixa ordinea de zi, continuându-se mai apoi în ședințe comune.

Din punct de vedere constituțional, Sovietul Suprem concentrează în mâinile sale totalitatea puterii politice (puterea de stat). Pe plan juridic, el putea face orice: deținea monopolul inițiativei și al deciziei legislative, vota bugetul, aproba planul economic și social, numea și revoca pe membrii Consiliului de Miniștri.

În practică totuși, acest organ, teoretic atotputernic, nu joacă decât un rol destul de șters. În primul rând, aceste adunări nu aveau caracter permanent, având a se întruni, potrivit Constituției, de două ori pe an. În practică însă, ele se întruneau o singură dată, la convocarea Prezidiului și rareori sesiunile durau mai mult de o săptămână. În al doilea rând, Sovietul Suprem putea fi dizolvat de Prezidiu, ceea ce ne face să concluzionăm că puterea revenea, de fapt, Prezidiului.

ii. Prezidiul Sovietului Suprem.

Prezidiul ales de Sovietul Suprem dintre deputați, avea în compunerea sa un președinte, un prim-vicepreședinte, 15 vicepreședinți (câte unul pentru fiecare republică federată), un secretar și 21 de membri. Rolul său este de a fi delegația permanentă a Sovietului Suprem în intervalul dintre sesiuni. În această perioadă el exercită toate puterile pe care Constituția le conferă Sovietului Suprem. Acest fenomen de substituție ilustrează caracteristica fundamentală a regimurilor socialiste: delegarea puterilor, cu angajarea răspunderii în fața Sovietului Suprem.

Dar Prezidiul era dotat și cu prerogative proprii, împărțite pe două categorii. Unele corespundeau funcției obișnuite a unui șef de stat, în această

categorie intrând dreptul de grațiere, acordarea de decorații și titluri onorifice, numirea ambasadurilor, convocarea Sovietului Suprem, participarea la numirea și revocarea miniștrilor în intervalul dintre sesiuni. Alte atribuții depășesc rolul unui șef de stat parlamentar, printre acestea putând fi enumerate angajarea răspunderii miniștrilor în fața sa în intervalul dintre sesiuni, organizarea unui referendum, fie din proprie inițiativă, fie la cererea unei republici federate, dreptul de a da o interpretare legilor, dar nu și de a le completa prin hotărâri sau regulamente, deoarece această competență aparținea Consiliului de Miniștri, dreptul de a anula hotărârile sau deciziile nelegale luate de Consiliul de Miniștri al Uniunii sau al unei republici federate și, finalmente, rolul important jucat în domeniul diplomatic și militar, numind comandantul șef al armatei, ordonând mobilizarea generală, ratificând tratatele și declarând război.

Prezidiul este deci echivalentul unui șef de stat cu structură colectivă, însă dotat cu puteri mai mari decât șefii de state parlamentare. Deține în fapt întreaga putere de stat, deoarece concentrează funcția legislativă, funcția executivă și chiar funcția judecătorească (interpretarea legilor, anularea actelor nelegale). Totuși, sarcinile guvernamentale nu sunt asumate în mod direct de către Prezidiu, ci de un al treilea organ: Consiliul de Miniștri, titular al administrației de stat care este subordonată puterii de stat.

d) Organul central al administrației de stat

În lumina textelor constituționale, Consiliul de Miniștri apărea ca fiind inferior în raport cu organele menționate mai sus. În primul rând, este vorba de un organ numeros, de aproximativ 80 de membri, ceea ce făcea ca această structură să fie prea puțin operantă și, oricum, improprie deciziei politice. Pe lângă președinte și vicepreședinti, Consiliul de Miniștri includea miniștri federali care administrau direct un serviciu public federal pe ansamblul teritoriului Uniunii, miniștri federali-republicani care coordonau acțiunea miniștrilor echivalenți din fiecare republică federată pentru serviciile publice care intrau în competența statelor membre, și președinții Consiliului fiecărei republici federate.

Pe de altă parte, Consiliul de Miniștri nu avea nici independență organică, deoarece membrii săi erau desemnați fie de Prezidiu, fie de Sovietul Suprem și puteau fi revocați de către aceștia. În fine, rolul său teoretic era de a fi o piesă de execuție administrativă, mai ales în domeniul planificării economice și sociale.

În practică totuși, se pare că puterea politică în U.R.S.S. s-a situat mai ales în sânul acestui organ, teoretic minor. Două motive ar justifica această

concluzie. Primul este că, în fapt, Consiliul de Miniștri nu se limita la o simplă sarcină administrativă. Activitatea sa esențială era de fapt de a executa planul de stat. Pentru aceasta, el nu se limita doar la o aplicare simplă a regulilor planificării decisă de Sovietul Suprem, ci era chemat să dezvolte planul, să ia măsuri generale și să aibă inițiative. Consiliul deținea astfel o adevărată „putere de impuls” comparabilă cu cea a executivelor din regimurile liberale. Al doilea motiv, și cel mai important, este că acest organ arată cel mai clar dominarea aparatului de stat și a regimului politic de către partidul unic, comunist.

Membrii Consiliului erau desemnați de Sovietul Suprem și nu era deloc întâmplător că toți membrii săi, fără excepție, erau conducători ai partidului comunist, membri ai comitetului său central. La aceasta trebuie adăugat aplicarea riguroasă, până în 1964, a regulii dedublării funcționale potrivit căreia secretarul general al partidului comunist era în același timp președintele Consiliului de Miniștri: așa a fost din 1941 până în 1953 în cazul lui Stalin, și din 1959 până în 1964 în cazul lui Hrușciiov.

e) Evoluția și dispariția sistemului

Evoluția sistemului este rapidă și radicală începând cu 1985, sub influența lui Mihail Gorbaciov, organizarea constituțională fiind transformată profund.

i. Abandonul principiilor fundamentale ale sistemului socialist

În decembrie 1988, Sovietul Suprem votează o revizuire a 55 din cele 174 articole ale Constituției din 1977 și adoptă reforma, cerută de președintele său, articulată în jurul a patru puncte:

- Introducerea pluralității candidaturilor. Această regulă a fost aplicată începând cu alegerile din martie 1989, făcând necesară revizuirea articolului 6 al Constituției, care a fost reformulat astfel: „P.C.U.S. și alte partide politice, sindicatele, organizațiile de tineret și alte organizații sociale participă prin reprezentanții lor aleși în sovietele deputaților poporului și prin alte mijloace la elaborarea politicii statului sovietic”. Astfel a luat sfârșit rolul conducător al partidului comunist și caracterul său de unică forță politică, și a fost recunoscută pluralitatea candidaturilor la alegerile politice. Mai mult, ea a reprezentat totodată continuarea obiectivului lui Gorbaciov de a transfera puterea reală de la partidul comunist la organele statului.

- Crearea unui Congres al deputaților poporului. Era vorba de un parlament de 2.250 de membri, care alegeau dintre ei un Soviet Suprem de 542 de deputați, cu puteri largi și având în frunte un președinte. Gorbaciov a dorit această modificare pentru a limita puterea partidului comunist, mai ales

a vechilor comuniști ostili schimbărilor, creând un organ important numeric în care curente politice necomuniste și grupurile de presiune specifice puteau să se exprime.

- Crearea unui Comitet de control constituțional. Încă din iunie 1988, Gorbaciov a avansat la Conferința Partidului Comunist mai multe „teze” vizând instituirea în U.R.S.S. a unui „stat de drept”, iar unul dintre mecanismele acestui „stat de drept” era controlul de constituționalitate al legilor. Astfel a apărut un comitet de control constituțional compus din 25 de membri aleși pe 2 ani de Congresul deputaților poporului. Sesizat de instituțiile statului sau din proprie inițiativă, acest Comitet avea sarcina de a examina legile și de a verifica conformitatea lor cu Constituția și cu angajamentele internaționale ale U.R.S.S. Comitetul a validat legile care u recunoscut proprietatea privată (februarie și martie 1990), libertatea conștiinței și a religiei (octombrie 1990), libertatea presei, dreptul la grevă. În mod simbolic, o declarație de drepturi și libertăți ale omului, adoptată de Congresul deputaților poporului la 5 septembrie 1991, reia drepturile menționate în Constituție și legi, dar le-a eliberat de orice referire la socialism și le-a consacrat prin raportare la concepția liberală a drepturilor naturale.

- Crearea funcției de președinte al Sovietului Suprem. Aceasta a constituit o originalitate în raport cu principiile organizării socialiste, deoarece orice răspundere fiind colectivă, U.R.S.S. nu avea șef de stat, acest rol revenind Prezidiului Sovietului Suprem. Acest președinte, dotat cu prerogativele constituționale ale unui șef de stat, ales pentru 5 ani de Congresul deputaților, putea să se impună mai ușor în fața celor care refuzau schimbările, mai ales din interiorul partidului comunist. În mai 1990, Gorbaciov este ales în funcția de președinte al Sovietului Suprem, fără a avea contracandidat.

Tot acest proces a fost oprit printr-o lovitură de stat organizată în august 1991, lovitură care, deși a eșuat, a afectat îndeajuns regimul politic original care se forma pentru ca el să nu mai poată să se impună.

ii. Dezintegrarea statului

U.R.S.S. a fost definită ca un „stat multinațional federal unitar fondat pe autodeterminarea națiunilor și libera administrare a republicilor” (art. 70 din Constituția din 1977). Dar federalismul socialist este specific prin aceea că organele statului, federale și federate, sunt supuse voinței P.C.U.S., care nu lasă nicio urmă de autonomie organizațiilor sale locale (principiul centralismului democratic). În realitate, puterea centrală – sub autoritatea partidului comunist – are controlul exclusiv asupra guvernării Uniunii. Ea nu

a reușit totuși să se opună revendicărilor din ce în ce mai puternice ale naționalităților și ale republicilor din anii 1980. Un proces ce permite intervenția directă a populațiilor, prin organizarea de referendumuri, a demarat în 1990, iar lovitura de stat din august 1991 a avut un efect dezintegrator considerabil. Unsprezece republici s-au declarat independente în zilele care au urmat eșecului loviturii, în decembrie 1991, Rusia și Kazahstanul fiind singurele care nu s-au declarat independente. Cele trei republici baltice își văd independența recunoscută de Consiliul de Stat al U.R.S.S. și sunt admise la O.N.U. Celelalte republici ce s-au declarat independente primesc o recunoaștere mai puțin întinsă. Totuși, la 8 decembrie 1991, la Minsk, conducătorii Rusiei, Ucrainei și Bielorusiei constată că U.R.S.S. nu mai există ca subiect de drept internațional, dispariția U.R.S.S.-ului fiind oficializată pe 25 decembrie 1991, prin demisia lui Mihail Gorbaciov de la președinția Uniunii.

Noile state independente se pun de acord să întrețină un minimum de legături. Astfel, Rusia, Ucraina și Bielorusia creează o comunitate deschisă tuturor membrilor vechii Uniuni, precum și altor state care împărtășesc scopurile și principiile acestei noi Uniuni. Pe 21 decembrie 1991, opt republici se alătură *Comunității Statelor Independente*. Aceasta își formează un Consiliu al șefilor de stat care se întrunesc de două ori pe an sub o președinție rotativă, un Consiliu al șefilor de guverne, 10 comitete ministeriale însărcinate să coordoneze politica statelor în domeniile cele mai importante: afaceri externe, apărare, economie, finanțe etc. Această comunitate se preocupă de la crearea sa de rezolvarea problemelor urgente puse de succesiunea U.R.S.S.-ului, în special în materie militară (repartizarea armamentului, inclusiv al celui nuclear), diplomatică (atribuirea ambasadelor și a reprezentanțelor diplomatice), economică și financiară. Dar această structură confederală s-a mișcat foarte greu și nu a avut nicio șansă de supraviețuire în lipsa voinței reale a statelor componente de a o menține.

○ 2. Republica Populară Chineză

Republica Populară Chineză reprezintă cel de al doilea exemplu elocvent al dreptului constituțional marxist, care însă spre deosebire de U.R.S.S. are o organizare statală unitară².

---

² J.A. Cohen, *China's Changing Constitution*, The China Quarterly, No. 76, Dec., 1978, pp. 794-841.